

УДК 658.16

ПРЕДМЕТ ОЦІНКИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ВАРТІСНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Козаченко Г.В., Янчук Г.І.

В статті розглянуто сутність понять “підприємство” та “бізнес”, їх взаємозв’язок з термінами “майно” та “майнові права” і на їх підставі – предмет оцінки при використанні вартісного підходу до управління підприємством. Встановлено певну невідповідність термінологічного позначення об’єкта оцінки. Показано двоякий характер предмету оцінки та ототожнювання оцінки бізнесу з оцінкою підприємства. Обґрунтовано доцільність оцінки саме вартості бізнесу підприємства у дослідженнях з цієї проблематики.

Ключові слова: підприємство, бізнес, майно, майнові права, вартість.

Серед нових концепцій управління, що виникли та розвивалися протягом другої половини ХХ століття, однією з останніх сформувався концепція управління на основі оцінок вартості підприємства, яка спирається на концепції, що виникли раніше – стратегічний менеджмент, концепція управління за відхиленнями, концепція управління по результатах, процесний менеджмент, ситуаційне управління. Нова управлінська парадигма (вартісний підхід) базується на визнанні як головного стратегічного критерію успішної діяльності підприємства зростання вартості бізнесу. У відповідності до цієї концепції менеджмент підприємства має забезпечувати не стільки нарощування фізичних обсягів виробництва, скільки прагнути до одержання додаткової вартості, що зобов’язана своїм створенням і успішним функціонуванням вартісному мисленню і творчій (креативній) діяльності фінансових менеджерів і власників підприємства. Основна ідея вартісного мислення полягає в осмисленні поняття вартості як одного з властивостей майна (поряд з іншими властивостями, наприклад, прибутковістю, продуктивністю й ін.), що виявляється в процесі обороту прав на нього в умовах відкритого організованого ринку, а не як відображення індивідуального факту понесення витрат на чи створення придбання (продажу) майна в результаті конкретної угоди [28].

Вартість підприємства у межах концепції управління за вартістю є найважливішим показником ефективності діяльності підприємства, єдиним критерієм оцінки фінансового добробуту підприємства, який надає комплексне уявлення про ефективність управління підприємством. Вартість підприємства як найважливіший критерій ефективності визнається багатьма вченими. Так, вартість, за думкою Т. Коупленда, Т. Коллера та Дж. Мурріна, авторів широко відомої книги «Стоимість компании: оценка и управление», є найкращою мірою результатів діяльності підприємства [12, с. 25]. І.І. Мазур, В.Д. Шапіро та М.Г. Ольдерогге вважають, що «...оцінка вартості бізнесу може розглядатися як спосіб визначення у вартісному вигляді кінцевих результатів його діяльності на основі використання апарату фінансово-економічного аналізу» [15, с. 485].

В термін формування ринкової економіки в Україні проблема оцінки вартості підприємства набуває важливості та актуальності. Головною причиною є приватизація державних підприємств. Становлення багатоукладної економіки, в структурі якої присутні поруч з державною колективна та приватна власність на засоби виробництва, послугувало передумовою того, що підприємства можуть виступати об’єктами оцінки не тільки на первинному, але й на вторинному, де оцінюється недержавне майно, яке є об’єктом купівлі-продажу, застави, оренди, страхування та інвестування [23, с. 8].

Центральним елементом концепції управління підприємством за вартістю є саме вартість об’єкта. Тому актуальним є визначення предмета оцінки. Тобто необхідно з’ясувати, що саме підлягає оцінці у вартісному підході до управління підприємством: власне підприємство, бізнес підприємства або його майно? Таке питання виникло не випадково. Справа в тому, що в економічній літературі зустрічаються всі терміни. Наприклад, навіть у назві наукових праць часто використовується термін “бізнес” [1, 2, 7, 8, 9, 13, 22, 25], але не менш часто зустрічається термін “підприємство” [3, 5, 14, 19, 24, 27] або як у зарубіжних, так і вітчизняних авторів – “компанія” [12, 30]. Причому ці

терміни використовуються авторитетними вченими в галузі оцінки вартості. У назвах деяких робіт використовуються обидва терміни як синоніми [29], зокрема у відомій науковій праці з оцінки вартості А. Дамодарана використовується термін “бізнес підприємства” [6, с. 3]. Деякі автори використовують терміни, що найбільш наближені до термінології законодавства – “майно підприємства” [11]. Термін “майно підприємства” використовується також у методиках оцінки вартості майна, які затверджені постановами Кабінету Міністрів України [20, 21, 26].

Наявність термінологічної роз’єднаності, яка, безумовно є як наслідком відсутності загальноприйнятої термінології в оцінці в Україні, так і спробою створення власного понятійного апарату, зумовлює необхідність визначити предмет оцінки при використанні вартісного підходу до управління підприємством, що було ціллю статті.

Спробуємо спочатку з’ясувати сутність понять “підприємство” та “бізнес”, їх взаємозв’язок з термінами “майно” та “майнові права” і на їх підставі – предмет оцінки. Оскільки оцінка вартості підприємства, як і будь-де, в Україні підпадає під юрисдикцію держави, то при вирішенні цього завдання скористуємося положеннями відповідних нормативних актів. Правові передумови для розвитку професійної оцінної діяльності в Україні були створені із прийняття на початку 90-х років минулого століття законів про приватизацію державного майна. Сьогодні питання ціни, вартості та оцінки майна та майнових прав регулюються майже 180 нормативно-правовими актами України [23].

В Міжнародних Стандартах Оцінки в юридичному сенсі “майно” розглядається як сукупність прав власності [18]. Тлумачення термінів “майно” та “майнові права” в українському законодавстві надається в Законі України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні”: “майном, яке може оцінюватися, вважаються об’єкти в матеріальній формі”, а “майновими правами, які можуть оцінюватися, визначаються будь-які права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги” [10, ст. 3].

Таким чином, можна констатувати певну розбіжність у трактуванні поняття “майно” в Міжнародних Стандартах Оцінки та українському законодавстві: поняття “майно” у Міжнародних Стандартах Оцінки розглядається дещо ширше.

Термінологічна невідповідність спостерігається не тільки в економічній літературі з цього питання, але й у нормативних актах. В Україні оцінка вартості підприємства здійснюється на підставі положень Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні” [10], Національного стандарту №1 “Загальні засади оцінки майнових прав” [26], Господарського кодексу України [4, ст. 66]. Оцінна діяльність в Україні здійснюється на двох ринках: первинному, де оцінюється державне майно, та вторинному, де оцінюється недержавне майно. У зазначених нормативних актах випадки, коли здійснюється оцінка вартості підприємства позначені по-різному (табл. 1).

Як слід з таблиці 1, положення Закону спрямовані на визначення вартості конкретного підприємства, що має певні активи, незалежно від структури його капіталу та організаційно-правової форми діяльності, тоді як положення Господарського Кодексу – на визначення вартості підприємства із колективним капіталом на ринку окремого активу. Це принципово різні позиції. До того ж Господарським Кодексом передбачені саме ситуації, ринок об’єктивно не може оцінити підприємство, тобто підприємство є предметом особливої оцінки.

Законом України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні” передбачаються спеціальні застосування оцінки вартості. Крім того, якщо зіставити випадки, коли здійснюється оцінка вартості підприємства у відповідності до Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні”, та цілі, що переслідують суб’єкти оцінки, то виявляється певна їх невідповідність (табл. 1).

Причому, цілі, що переслідують суб’єкти оцінки, є більш широкими ніж випадки, коли здійснюється оцінка вартості підприємства у відповідності до Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні”. А це означає тільки одне: у ряді випадків

оцінка підприємства суб'єктами оцінки виходить за межі правового поля, що чревате неприємностями із законом.

Таблиця 1.

Випадки, коли здійснюється оцінка вартості підприємства

Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні”	Суб'єкт оцінки	Цілі оцінки
Створення підприємств (господарчих товариств) на базі державного майна або майна, що знаходиться у комунальній власності	Підприємство як юридична особа	Забезпечення економічної безпеки. Розробка планів розвитку підприємства. Випуск акцій. Оцінка ефективності менеджменту.
Реорганізація, банкрутство, ліквідація державних, комунальних підприємств (господарчих товариств) з державною часткою майна (часток комунального майна)	Власник	Вибір варіанту розпорядження власністю. Складання об'єднаних та розділювальних балансів при реструктуризації. Обґрунтування ціни купівлі-продажу підприємства або його частки. Встановлення розміру виручки при упорядкованій ліквідації підприємства.
Виділення або визначення частки майна у спільному майні, у якому є державна частка (часток комунального майна)	Кредитні установи	Перевірка фінансової дієздатності позичальника. Визначення розміру позики, що видається під залог.
Визначення вартості внесків учасників і засновників господарчого товариства, якщо в зазначене товариство вноситься майно господарчих товариств із державною часткою (часток комунального майна), а також у випадку виходу (виключення) учасника або засновника зі складу такого товариства	Страхові компанії	Встановлення розміру страхового внеску. Визначення величини страхових виплат.
Приватизація й інше відчуження у випадках, встановлених законом, оренди, обміну, страхування державного майна, майна, що знаходиться в комунальній власності, а також повернення цього майна на підставі рішення суду	Фондові біржі	Розрахунок кон'юнктурних характеристик. Перевірка обґрунтованості котирування цінних паперів.
Переоцінки основних фондів для цілей бухгалтерського обліку	Інвестори	Перевірка доцільності інвестиційних вкладень. Визначення припустимої ціни покупки підприємства з метою включення його до інвестиційного проекту.
Оподаткування майна і визначення розміру державного збору відповідно до закону	Державні органи	Підготовка підприємства до приватизації. Визначення оподаткованої бази для різноманітних видів податків. Встановлення виручки від примусової ліквідації через процедуру банкрутства. Оцінка для судових цілей.
Передачі майна під заставу		Визначення збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом; в інших випадках за рішенням суду або в зв'язку з необхідністю захисту суспільних інтересів

В зазначених нормативних актах мова йде саме про оцінку майна й майнових прав, а не вартості підприємства, а тим паче – бізнесу (табл. 2).

Таблиця 2.

Об'єкт оцінки в різноманітних нормативних актах

Нормативний акт	Об'єкт оцінки
Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні” [10]	Майно та майнові права
Національний стандарт №1 “Загальні засади оцінки майнових прав”[26]	Майно та майнові права, які підлягають оцінці, в матеріальній та нематеріальній формі, у формі цілісного майнового комплексу
Міжнародні стандарти оцінки [18]	Функціонуюче або діюче підприємство Окремі об'єкти підприємства
Стандарти BSV Американського товариства оцінювачів [16,17]	Вартість підприємства або частка акціонерів у його капіталі

Як слід з таблиці 2, спостерігається певна невідповідність термінологічного позначення об'єкта оцінки. Якщо у міжнародних стандартах мова йде про оцінку підприємства, то в українських – про оцінку майна та майнових прав. Така термінологічна невідповідність утруднює користування загальноприйнятою міжнародною термінологією і, як наслідок, користування методологією оцінки бізнесу, що вже склалася.

Незважаючи на використання терміна “майно” в українському законодавстві, цей термін не отримав широкого поширення в літературі з питань оцінки вартості. Більш частіше зустрічаються як предмет оцінки підприємство та бізнес підприємства.

У відповідності до ст. 62 Господарського Кодексу України підприємство визнається самостійним суб'єктом господарювання, що створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбачуваному Господарським Кодексом та іншими законами. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом [4].

Вартість підприємства – це вартість майнового комплексу, який використовується для здійснення підприємницької діяльності. Підприємство в цілому як майновий комплекс визнається нерухомістю. Оцінка підприємства як майнового комплексу передбачає не тільки оцінку власне майна, а також оцінку його нематеріальних активів або за законодавством – майнових прав.

Таким чином, термін “підприємство”, як і “майно”, констатує наявність у господарюючого суб'єкта матеріальних та нематеріальних активів. Адже концепція управління підприємством за вартістю передбачає, що вартість визначає не тільки ефективність виробництва, але й ефективність управління активами підприємства. Рівень цих двох видів ефективності, безумовно, залежить від якості та прогресивності активів підприємства, але більшою мірою – від того, як ними розпорядиться їх власник, яким чином він зуміє організувати таку їх експлуатацію. І. Єгєрев вважає, що термін “вартість підприємства” багато у чому співпадає з термінами “вартість інвестованого капіталу” та “вартість майнового комплексу” [8, с. 39]. Тому визначати саме вартість підприємства як майнового комплексу у межах вартісного підходу до управління підприємством навряд чи доцільно. Крім того, складно визначати саме вартість підприємства або його майна, коли мова йде про окремі види діяльності підприємства, що вельми актуальним є для диверсифікованих підприємств із міжгалузевою спрямованістю.

Бізнес розглядається як підприємницька діяльність, якою займається господарюючий суб'єкт. У відповідності до ст. 3 Господарського Кодексу України підприємництво – господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою одержання прибутку, а у статті 42 зазначено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємствами) з

метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4]. Саме виходячи із сутності підприємництва і сформульовано такий предмет оцінки у вартісному підході до управління підприємством як бізнес.

Вартість бізнесу – це вартість прав, які супроводжують здійснення підприємницької діяльності [8, с. 39]. У такому розумінні вартість бізнесу складають права власності, технології конкурентні переваги та активи (матеріальні та нематеріальні), які надають можливість їх власнику отримувати певні доходи. Причому, ці права можуть належати не тільки юридичним, але й фізичним особам, що не позбавляє їх привабливості як об'єкта купівлі-продажу на ринку.

Один з відомих російських спеціалістів у галузі оцінки С.В. Валдайцев вважає, що вартість бізнесу – це сукупність прав власності, технологій та активів, які забезпечують очікувані з певною ймовірністю майбутні доходи [2, с. 4]. Поняттю вартості бізнесу багато у чому еквівалентні поняття вартості власного капіталу. Таким чином, можна констатувати, що у теперішній час предмет оцінки розглядається двояко. Його перше розуміння зводиться до традиційного розуміння оцінки підприємства як юридичної особи, тобто ототожнюється оцінка бізнесу з оцінкою підприємства.

Друге розуміння оцінки, більш характерне для світової економіки, передбачає оцінку саме бізнесу як сукупності різноманітних прав, як сукупності бізнес-ліній (або продуктових, а у широкому розумінні – будь-якого продукту, що продається). Тому навіть оцінка підприємства як діючого часто проводиться як сумарна оцінка сукупності бізнес-ліній з додаванням ринкової вартості активів, що не використовуються у виділених бізнес-лініях [2, с. 4; 9, с. 35]. І хоча наведені розуміння оцінки не є суперечливими, а предмети оцінки можна визнати альтернативними та такими, що взаємно доповнюють один одного, оцінці має підлягати саме вартість бізнесу підприємства. Тому саме цей термін – вартість бізнесу підприємства – доцільно використовувати у дослідженнях з цієї проблематики.

ВИСНОВКИ

Вже напрацьований вітчизняний досвід підтверджує відомий феномен, що склався за рубежом: підприємства, що зосереджені тільки на прибутку за даний рік або на забезпеченні рентабельності, страждають короткозорістю. Одержання прибутку вже не може розглядатися як стратегічна мета і критерій успішності функціонування підприємства. На мету і критерій ефективності діяльності підприємства перетворюється його вартість. Подібно будь-яким великомасштабним змінам, упродовження вартісних принципів – це тривалий і багатогранний процес, зміст якого складають компроміси між відносно простими організаційними і складними стратегічними завданнями, а основу – оцінка бізнесу підприємства. Саме бізнес підлягає оцінці у вартісному підході до управління підприємством, що й має бути враховано при проведенні подальших досліджень щодо використання в управлінні вітчизняними підприємствами концепції управління за вартістю та її подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомолец С. Оценка бизнеса во имя оздоровления // Журнал для акционеров. – 1998. – №12. – С. 6-9.
2. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса: Учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 352 с.
3. Галасюк В. Повышение стоимости предприятия путем приобретения активов по ликвидационной стоимости // Государственный информационный бюллетень о приватизации. – 2000. – №9. – С. 74-80.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003. №436-IV//Голос України. – 2003. – № 49.
5. Григорьев В.В., Федотова М.А. Оценка предприятия: теория и практика. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 320 с.
6. Дамодаран А. Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.
7. Дымшаков А. Управляя – оценивай. Стоимость бизнеса как основа для принятия управленческих решений // dimshakov@uie.ru

8. Егерев И.А. Стоимость бизнеса: Искусство управления: Учеб. пособие. - М.: Дело, 2003. - 480 с.
9. Есипов В.Е., Терехова В.В., Маховикова Г.А. Оценка бизнеса. - СПб.: Питер, 2003. - 648 с.
10. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінну діяльність в Україні" № 2658-III від 12.07.2001 //Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 47, ст. 251.
11. Ковалев А.П. Как оценить имущество предприятия. - М.: Финстатинформ, 1996. - 70 с.
12. Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Дж. Стоимость компаний: оценка и управление: Пер. с англ. - М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1999. - 346 с.
13. Круш П.В., Поліщук С.В. Оцінка бізнесу: Навчальний посібник. - К.: ЦНЛ, 2004. - 264 с.
14. Лебедь Н.П., Мендрул А.Г. Практическое пособие по экспертной оценке предприятий. - К.: Легалис-Экспрет, 1996. - 280 с.
15. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Эффективный менеджмент: Учеб. пособие /Под ред. И.И. Мазура. - М.: Высшая школа, 2003. - 555 с.
16. Международные стандарты оценки /Г.И. Микерин, Н.В. Павлов. - М.: Интерреклама, 2003. - 384 с.
17. Международные стандарты оценки МСО 1-4. Т. 1 /Под ред. И.Л. Артеменкова. - М.: МКСОН, РОО, 1995. - 425 с.
18. Международные стандарты оценки: перевод, комментарии, дополнения / Международный комитет по стандартам оценки. В 2 т. - М.: Аскери-ASCA, 2000 // <http://mrsa.lv1.ru/POO/Shop.Htm>.
19. Мендрул А.Г. Методические особенности оценки стоимости предприятий в условиях экономической трансформации //Государственный информационный бюллетень о приватизации. - 2002. - №9. - С. 56-59.
20. Методика оценки стоимости имущества (утверждена Постановлением Кабинета Министров Украины № 1891 от 10.12. 2003) //Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. - 2004. - №2. - С. 22-44.
21. Методика оценки стоимости имущества при приватизации (утверждена Постановлением Кабинета Министров Украины № 1554 от 12.10. 2000) //Государственный информационный бюллетень о приватизации. - 2000. - №12. - С. 16-38.
22. Оценка бизнеса: Учебник /Под ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой. - М.: Финансы и статистика, 1998. - 507 с.
23. Оценка имущества и имущественных прав в Украине: Монография /Н. Лебедь, А. Мендрул, В. Ларцев, С. Скрынько, Н. Жиленко, В. Пашков/Под ред. Н. Лебедь. - К.: ООО «ИИФ «Принт-Экспресс», 2002. - 688 с.
24. Панков В.А. Управление стоимостью наукоемкого машиностроительного предприятия: Моног. - К.: Наукова думка, 2003. - 424 с.
25. Посібник з оцінки бізнесу в Україні /За заг. ред. Я.І. Маркуса. - К.: Українське товариство оцінювачів, 2002. - 342 с.
26. Постанова Кабінету Міністрів Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» № 1440 від 10 вересня 2003 р. //Офіційний вісник України. - 2003. - № 37. - С. 64, (ст. 1995.)
27. Ревуцкий Л.Д. Потенциал и стоимость предприятия. - М.: Перспектива, 1997. - 436 с.
28. Сивец С. Управление стоимостью предприятия – основная задача эффективного собственника (выступление на международном экономическом форуме «Теория и практика развития корпоративного сектора экономики Украины в контексте целей тысячелетия и мировой глобализации» 27-28 мая 2004 г., Киев
29. Сычева Г.И., Колбачев Э.Б., Сычев В.А. Оценка стоимости предприятия (бизнеса). - Ростов-н/Д: Феникс, 2003. - 384 с.
30. Чумаченко М.Г., Панков В.А. Управління вартістю компанії на основі ціннісного підходу //Фінанси України. - 2004. - №2. - С. 66-79.